

פתח באנכי

מים ראשונים: זכינו כבר לדון ארבע פעמים בעשרת הדברות בכללותן, בדברינו [עשרת הדברות חמש כנגד חמש, עשרת הדברות בסידור](#) וכן [למה לא התחילה התורה בעשרת הדברות](#). ראו גם דברינו [עשרת הדברות בפרשת קדושים](#). כמו כן זכינו כבר לדון באופן פרטני בדיבר השני [לא יהיה לך אלהים אחרים](#), בדיבר השלישי [לא תשא](#), בדיבר השישי [לא תרצח](#), בדיבר השמיני [לא תגנוב](#) ובדיבר העשירי [לא תחמוד](#). והפעם נדרוש בדיבר הראשון אנכי ה' אלהיך, שמכונה בלשון המדרש: פתח באנכי. ובעזרת הנותן ליעף כוח והחונן לאדם דעת, נזכה להשלים עשרת הדברות כולם אחד לאחד.¹

אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פְּנֵי: (שמות כ ב-ג).²

שְׁמַעָה עִמִּי וְאֲדַבְרָה יִשְׂרָאֵל וְאֶעֱיֶדָה בְּךָ אֱלֹהִים אֱלֹהֶיךָ אֲנֹכִי: (תהלים נ ז).³

וְאֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וְאֱלֹהִים זִלְתִּי לֹא תִדַע וּמוֹשִׁיעַ אִין בְּלִתִּי: (הושע יג ד).⁴

שיר השירים רבה פרשה ה – הפיצוי לאות אל"ף

ר' אלעזר בר אבונה בשם רבי אחא: לעשרים וששה דורות היה אל"ף קורא תגר לפני הקב"ה: רבש"ע, נתתני בראש האותיות ולא בראת בי העולם אלא בב"ית, שנאמר: "בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ". אמר לו הקב"ה: עולמי ומלואו לא נבראו אלא בזכות התורה, שנאמר: "ה' בחכמה יסד ארץ" (משלי ג). למחר אני נגלה ונותן התורה לישראל ואני נותןך בראשון של דברות, ובך אפתח תחילה, שנאמר: "אנכי ה' אלהיך" (שמות כ ב). בר חוטא אמר: למה נקרא שמו אל"ף שהוא מסכים מאלף דור, שנאמר: "דבר צוה לאלף דור" (תהלים קה ח, גם דברי הימים א טז טו).⁵

¹ מהמילה "עשרת" משמע שדברות הוא לשון זכר וביחיד "דיבר" או "דיבור" ולא "דברה". המילה "דברות" אינה הוכחה שהרי יש לנו מקל – מקלות, שולחן – שולחנות, חלון – חלונות, אשד – אשדות, שכולם לשון זכר. בתורה כתוב "עשרת הדברים" (דברים ד יג, י ד, שמות לד כח) ולשון חז"ל הוא "עשרת הדברות". ראו הסבר בערך עשרת הדברות באנציקלופדיה המקראית. אנו נשתדל להיצמד למונח דיבר או דיבור ביחיד ואם ניגדר בטעות אחר לשון העם 'דברה', יסולח לנו.

² נראה שאפשר לצרף פסוקים בוג בפרק כ בשמות, וכן מקביליהם בעשרת הדברות שבפרשת ואתחנן, דברים ה ו-ז, לחמישה המקראות בתורה שאין להם הכרע (מסכת יומא דף נב ע"א) למרות שחז"ל לא מונים אותם שם. עריכתם וחיבורם בקריאת התורה, לפסוק אחד או לשניים שונה בין החומשים השונים (ברויאר מול קורן למשל) ותלוי גם בקריאת עשרת הדברות בטעם עליון או תחתון (בשיטות השונות). ראו שבחומש ברויאר יש בפרק כ בפרשתנו כב פסוקים ואילו בקורן כג. ראו גם איך ערוכים פסוקים אלה בחומש תורת חיים. ונשאיר עניין זה לבעלי מסורה ולמבני דעת ושום שכל במקרא (נחמיה ח ח).

³ האזכור החוזר של "אנכי ה' אלהיך" במקרא בהקשר למעמד הר סיני הוא כמובן בעשרת הדברות שבספר דברים פרשת ואתחנן, אך זו חזרה על הדברים שבספר שמות ואנו מחפשים אזכורים אחרים. מעמד הר סיני לא מוזכר, כידוע, בכל ספרי הנ"ך, להוציא ספר נחמיה פרק ט (ובמרומו גם בשירת דבורה, שופטים ה ד-ה: "זה סיני"), וכבר עמדנו על כך בדברינו [סקירות היסטוריות בתנ"ך](#) בפרשת מסעי (אי אזכור מעמד הר סיני בפרשה מסעי עצמה, הוא אולי התמיהה הגדולה ביותר). אבל המדרשים שנראה להלן מוצאים דווקא בפסוק זה קשר ל"אנכי ה' אלהיך" של עשרת הדברות, למרות היפוך הלשון: "אלהים אלהיך אני". כנראה גם בשל המילים: "שמע עמי ואדברה ישראל ואעידה בך". ראו עוד הפסוק בתהלים פא יא: "אנכי ה' אלהיך המעלך מארץ מצרים הרקב פיד ואמלאה". ולהלן נראה עוד אזכור מרומו בספר תהלים פרק סח.

⁴ גם פסוק זה מספר הושע יכול להזכיר את "אנכי ה' אלהיך" של הפתיחה לעשרת הדברות, לפחות את הדיבר הראשון, לא רק בשל אזכור יציאת מצרים, אלא גם בשל המילים: "ואלהים זולתי לא תדע". ראו גם הפסוק הנוסף מהושע יב י: "ואנכי ה' אלהיך מארץ מצרים עד אושיבך באהלים כימי מועד". ובספר ישעיהו נא טו מצאנו את הפסוק: "ואנכי ה' אלהיך רגע הים ויגמו גליו ה' צבאות שמו" שיכול אולי להתחבר למעשה בראשית. ומכולם, כאמור, מעדיפים המדרשים שנראה להלן את הפסוק לעיל בתהלים נ ז: "שמע עמי ואדברה ישראל ואעידה בך אלהים אלהיך אנכי".

⁵ ראו מקבילה למדרש זה ואולי מקור בבראשית רבה א י שם מחוברים הדברים באופן ברור יותר עם הסיבות השונות מדוע נברא העולם בב"ת (נכון יותר, סיפור בריאתו מתחיל באות ב"ת). דרשות רבות נאמרו בנושא והתשובה כאן קשורה לכך שהתורה קדמה לבריאת העולם. האל"ף כבר נברא כחלק מעשרת הדברות, וקדמה לב"ת בכוח, אבל בפועל נברא העולם תחילה וצריכים היו לחלוף אלף דורות עד שיהיה העולם ראוי להורדת התורה (שהיא תכניתו והמתווה שלו) אליו. זו הפרשנות למילים במדרש "מסכים לאלף דור", שהקב"ה הסכים (ייעד) לתת את התורה לאלף דור וחזר ונתנה לכ"ו דורות. קובלנותה של האל"ף קיצרה את הזמן לכ"ו דורות בלבד. שוב ושוב אנחנו חוזרים לשאלתו המפורסמת של רש"י מדוע בכלל מתחילה התורה בסיפורי הבריאה ולא בציווי התורה ואין לך ציווי גדול מעשרת הדברות. מדוע בב"ת של בראשית ולא באל"ף של אנכי. בהקשר זה אפשר לצטט את מדרש פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות פרק כ (שמקורו במכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דבחדש פרשה ה), שמסביר מדוע לא התחילה התורה בעשרת הדברות, מדוע אי אפשר היה להתחיל באל"ף: "אנכי ה' אלהיך. פתח באל"ף ראש האותיות, דבר צוה לאלף דור, מפני מה לא נאמרו עשרת הדברות מתחילת התורה? אלא משלו משל, זה דומה למלך שרוצה ליכנס במדינה למלוך עליהם, תחילת עשה להם גבורות ומלחמות, ואח"כ מולך עליהם. כן יתעלה שמו של מלך מלכי המלכים הקב"ה, הוציא את ישראל ממצרים, וקרע להם את הים, והוריד להם את המן, והעלה להם את הבאר, והגזיז להם את השליו, ועשה להם מלחמת עמלק, אח"כ מלך עליהם, ואמר להם: אנכי ה' אלהיך". לפתיחה באנכי חייבת להקדים הבריאה בב"ת. וכאשר שוכחת האל"ף את סיבת כניסתה לעולם ובאה, יחד עם כל האותיות, לקטרג על עם ישראל בעת החורבן, מזכיר לה דווקא אברהם אבינו (שהוא "אב" ומחיל בשמו את שתי האותיות הראשונות כסדר) את המדרש שלנו: "אמר לו הקב"ה לאברהם: יבואו עשרים ושתיים אותיות ויעידו בהן בישראל.

שמות רבה כט ד פרשת יתרו – ייחוד האלוהות על ישראל

"אנכי ה' אלהיך" - ר' אחא בר' חנינא פתח בו: "שְׁמֵעָה עַמִּי וְאֶדְבְּרָה יִשְׂרָאֵל וְאֶעֱיֶדָה בְּךָ אֱלֹהִים אֶלְהִיךָ אֲנֹכִי" (תהלים נ ז). א"ר שמעון בן יוחאי: אמר להם הקב"ה לישראל: אלוה אני על כל באי עולם, אבל לא יחדתי שמי אלא עליכם. איני נקרא אלהי עובדי כוכבים ומזלות אלא אלהי ישראל.⁶

א"ר לוי: שני דברים שאלו ישראל מלפני הקב"ה: שיראו כבודו וישמעו קולו. והיו רואים את כבודו ושומעים את קולו, שנאמר: "ותאמרו הן הראנו ה' אלהינו את כבודו ואת גדלו" (דברים ה א), וכתוב: "ואת קולו שמענו מתוך האש" (שם).⁷ ולא היה בהם כח לעמוד, שכיון שבאו לסיני ונגלה להם, פרחו נשמתם על שדבר עמהם, שנאמר: "נפשי יצאה בדברו" (שיר השירים ה ו). אבל התורה בקשה עליהם רחמים מלפני הקב"ה: יש מלך משיא בתו והורג אנשי ביתו! כל העולם כולו שמחים ובניך מתים! מיד חזרה נשמתן, שנאמר: "תורת ה' תמימה משיבת נפש" (תהלים יט ח). א"ר לוי: וכי לא היה גלוי לפני המקום שאם הוא מראה כבודו לישראל ומשמיען קולו שאינן יכולין לעמוד! אלא צפה הקב"ה שהם עתידים לעשות עבודה זרה; שלא יהו אומרים: אילו הראנו את כבודו ואת גדלו והשמיענו את קולו, לא היינו עושים עבודה זרה! לכך: "נאמר שמעה עמי ואדברה".⁸

שמות רבה מג ה פרשת כי תשא – מלשון ייחוד אלוהיך ללשון רבים אלוהיכם

אמר ר' יהושע בן לוי בשם רשב"י: פתח של תשובה פתח לו הקב"ה למשה בסיני: "אנכי ה' אלהיך". למה? בשעה שעשו ישראל העגל היה משה מפיס את האלהים ולא היה שומע לו. אמר לו: אפשר שלא נעשה בהם מדת הדין על שבטלו את הדיבור? אמר משה: ריבון העולם, כך אמרת בסיני "אנכי ה' אלהיך", ולא אמרת "אלהיכם"; לא לי אמרת? שמא להם אמרת? ואני בטלתי את הדבור? אתמהא! הוי: "ויחל משה את פני ה' אלהיו".⁹ אמר ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי: לפיכך חזר וכתבה בלשון רבים: "אני ה' אלהיכם" (ויקרא יט ד), וכן בכל המצות אומר: "אני ה' אלהיכם" ולא אמר עוד: "אני ה' אלהיך".¹⁰

מיד באו עשרים ושתיים אותיות. באה אל"ף להעיד בישראל שעברו על התורה. אמר לה אברהם: אל"ף את ראש לכל האותיות ובאת להעיד בישראל ביום צרתם! זכרי יום שנגלה הקב"ה על הר סיני ופתח בך (שמות כ) אנכי ה' אלהיך, ולא קבלוך אומה ולשון אלא בני ואת באת להעיד בבני, מיד עמדה אל"ף לצד אחד ולא העידה בה"ן (איכה רבה פתיחתא כד).

⁶ ראו מכלתא דרבי ישמעאל משפטים - מסכתא דכספא פרשה כ: "לכן כה אמר יי' אלהי ישראל (מלכים ב כא יב), למה נאמר? והלא כבר נאמר: הנה אני יי' אלהי כל בשר (ירמיהו לב כז). ומה תלמוד לומר אלהי ישראל? אלא על ישראל ייחוד שמו ביותר. כיוצא בו: שמעה עמי ואדברה ישראל ואעידה בך אלהים אלהיך אנכי (תהלים נ ז) ... אלהים אני לכל באי העולם, אף על פי כן לא יחדתי שמי, אלא על עמי ישראל". וכן הוא בלשון דומה בספרי דברים פרשת ואתחנן פסקא לא ומסיים שם: "עליך הוחל שמי ביותר". הדגש בשניהם הוא על המילה "ביותר" מה שחסר באופן בולט במדרש שלנו. ייחוד שמו של הקב"ה על ישראל, התגלותו רק להם במעמד הר סיני, איננה מבטלת את אלוהותו על כלל העולם. הוא נקרא "אלוהי ישראל" אך בה בעת גם "אלוהי כל בשר". (ראו דברינו [תורה לאומית מול תורה אוניברסאלית](#) בפרשה זו). ייחוד שם ה' על ישראל בא לחובתם של ישראל ולאחריותם המיוחדת, אך גם לזכותם וטובתם. ראו פיתוח מוטיב זה בפתיחתא א לרות רבה: "מאין זכיתם שתקראו עמי? מ-ואדברה - ממה שדברתם לפני בסיני ואמרתם: כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע ... כדי שיהא לי פתחון פה בפני שרי אומות העולם שעתידין לקטרגם לפני ולומר: ריבון העולמים, אלו עובדין עבודת כוכבים ואלו עובדין עבודת כוכבים וכו'". וכבר הרחבנו בנושא זה בדברינו [בימי שפוט השופטים](#) במגילת רות ועוד יש להרחיב בהזדמנות במדרשי "הללו והללו", "אלו ואלו".

⁷ ראו הפסוקים שם: "ותאמרו הן הראנו ה' אלהינו את כבודו ואת גדלו ואת קולו שמענו מתוך האש היום הזה ראינו פי ידבר אלהים את האדם וחי: ועתה למה נמות כי תאקלנו האש הגדלה הזאת אם יפנים אֲנַחְנו לְשִׁמְעָה אֶת קוֹל ה' אֱלֹהֵינוּ עוֹד וְנִמְתְּנוּ". וההמשך שם שבני ישראל מבקשים ממשה שידבר עם הקב"ה והם ישמעו ממשה. והפשרה שעושים חז"ל שאת שני הדברות הראשונים שמעו בני ישראל מפי הקב"ה וכל השאר מפי משה (מכות כד א, הוריות ח א). חזרה למקרא, ראו שהביטוי "מתוך האש" הוא ייחודי לתיאור מעמד הר סיני בספר דברים פרקים ד, ה, ט, י.

⁸ הקב"ה נגלה במלוא כוחו, עד כדי כך שפרחה נשמתם של ישראל שלא יכלו לעמוד במעמד הנשגב והיה צריך להחיותם! ראו שבת פח ע"ב: "ואמר רבי יהושע בן לוי: כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה יצתה נשמתן של ישראל, שנאמר (שיר השירים ה) נפשי יצאה בדברו. ומאחר שמדיבור ראשון יצתה נשמתן, דיבור שני היאך קיבלו? - הוריד טל שעתיד להחיות בו מתים, והחיה אותם. שנאמר (תהלים סח) גשם נדבות תניף אלהים נחלתך ונלאה אתה כוננתה". הכל על מנת לעקור את עבודת הכוכבים שבני ישראל היו שקועים בה עד צוואר במצרים (ראו דברינו [משכו וקחו לכם](#) בפרשת בא). לא עקירה הדרגתית, לא התגלות נוחה "כל אחד לפי כוחו" כפי שעולה ממדרשים אחרים על הפסוק "קול ה' בכוח" (שמות רבה כט א ואחרים), אלא התגלות אלוהית אדירה, למעלה מכח אנוש, בחדא מחתא. כאילו לברוא את בני ישראל מחדש. האם דרך זו צלחה? האם החזרת הנשמה הייתה הצלה גרידא או שמא ויתור על הדרך המהממת הזו, הכרה באי יכולת אנוש לעמוד בשינוי דרסטי כזה?

⁹ זהו הפסוק אותו דורש המדרש בפרשת כי תשא: "ויחל משה את פני ה' אלהיו".

¹⁰ ומקבילה בפסיקתא רתי פסקא כא - י' הדברות קמייתא, מודגש הקושי שבאמירה בחטא העגל: "אלה אלהיך ישראל", שכן בכך עברו בדיוק על הייחוד של "אלוהי ישראל" שראינו במדרש הקודם. אך גם שם ממשיך המדרש באותו מוטיב: "אמר משה לפני הקב"ה: ריבוננו של עולם, לא לי לבדי אמרת אנכי ה' אלהיך, שמא לכל ישראל אמרת אנכי ה' אלהיכם? ... אמר לו הקב"ה: משה, יפה לימדת סיניגורייא על בני, לשעבר הייתי אומר לכם בלשון יחידי אנכי ה' אלהיך מכאן ואילך אני עתיד לומר לכם בלשון רבים אני ה' אלהיכם (ויקרא יט ט) ... להזהיר את כולכם". הפתיחה באנכי ה' אלהיך הייתה פתיחה של פתח לתשובה. ידע הקב"ה שעתידים ישראל לחטוא ולעבור על "אנכי ה' אלהיך ... לא יהיה לך אלהים אחרים על פני" והשאיר להם (למשה) פתח של תשובה. מדרשים אחרים קובלים על בני ישראל שליבם מלכתחילה לא היה שלם במעמד סיני, כגון בשמות רבה מב ה: "ראה ראיתי - אמר הקב"ה

פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) פיסקא יב בחדש השלישי – זהירות משיתוף השם

"ה' בס",¹¹ אמר ריש לקיש: טבלא יש על לבו של כל מלאך ומלאך ושמו של הקב"ה משותף עם שמו של מלאך: מיכאל, גבריאל, רפאל - י"י בס - אדני כתב,¹² אדונתי בהם.¹³ ולא תאמר שאדונתו על מלאכי השרת בלבד, אלא אפילו בשעה שבא ליתן תורתו, בלשון הזה נתנה לישראל ובו בלשון פתח: "אנכי י"י אלהיך".¹⁴

תנחומא בובר פרשת יתרו סימן טז – בלשון מצרית שהעם מכיר¹⁵

אמר ר' נחמיה: מהו "אנכי"? - לשון מצרי הוא. למה הדבר דומה? למלך בשר ודם שנישבה בנו ועשה ימים הרבה עם השבאים ולמד שיחתן של אותן השבאים. כשעשה נקמה באויביו והביאו ובהשיח עמו בלשונו, ולא היה יודע. מה עשה? התחיל לספר עמו בלשון קְשָׁאִים. כך עשה הקב"ה עם ישראל. כל אותן השנים שהיו ישראל במצרים, למדו שיחתן של מצרים. כשגאלן הקב"ה בא ליתן להם את התורה, לא היו יודעים לשמוע. אמר הקב"ה: הריני מְשַׁיֵּחַ עמהם בלשון מצרי - "אנוך".¹⁶ אדם שהוא מבקש לומר לחבירו במצרים "אני", הוא אומר "אנוך". כך פתח הקב"ה בלשונו ואמר "אנכי".¹⁷

למשה: אתה רואה ראייה אחת ואני רואה שתי ראיות. אתה רואה אותם באים לסיני ומקבלים תורתך ואני רואה אותם שאחרי שאבאו לסיני ליתן להם את התורה ... שהן ... מכעיסים אותך". ראו דברינו [מי פיתה את מי בסיני](#) בפרשת יתרו. מדרשים אחרים רואים בפשטות את עבודה זרה כהפרה של "אנכי ה' אלהיך", כגון זה שבגמרא סנהדרין צט ע"א: "כי דבר ה' בזה - זה המבזה דבור שנאמר לו למשה מיני: אנכי ה' אלהיך לא יהיה לך אלהים אחרים על פני". אבל מדרשנו והפסיקתא דורשים את "אנכי" לטובה ולפתח תשובה. לעצם העניין והטיעון, ובהשוואה עם המדרש הקודם לעיל שמות כט ד יתרו, האם רק "תרגיל" של משה יש כאן להפוך בזכותם של ישראל ולקחת על עצמו (ובני ביתו ושבת לוי כולו?) את האחריות לחטא העגל, מן דרשה מתחכמת בהפוך על "אנכי ה' אלהיך" על מנת להפך בזכות, או שמא לפנינו טענה מהותית המתעמתת עם המדרש הקודם ועם כישלון הניסיון לחולל מהפך מידי מעבודה זרה לאמונה בייחודו של הקב"ה? כך או כך, אין תהפוכות ותרופות פלא, אומר משה לקב"ה, עפ"י מדרש זה, אין מטה קסמים. שום מעמד חד-פעמי נשגב ככל שיהיה, שום הכרזה נחרצת ביותר מפי הגבורה, אינם יכולים להפוך עובדי עבודה זרה למאמינים מושלמים בן-לילה (אם אי פעם בכלל), גם לא מעמד סיני. "אנכי ה' אלהיך" הוא תהליך ארוך של בחירה חופשית שניתנה לאדם ולא "הנחתה מלמעלה".

¹¹ הפסוק אותו הוא דורש הוא מתהלים סח יח: "רַכַּב אֱלֹהִים רִבְתִּים אֶלְפֵי שִׁנְאָן אֲדֹנָי בְּסִינֵי בְּקֶדֶשׁ" וסמוך לו הפסוק: "עֲלִיתָ לְמִרְוֹם שְׁבִית שָׁבִי לְקַחַת מִתְּנוֹת בְּאָדָם וְאֶף סוֹרְרִים לְשֹׁכְנֵי יְהוָה אֱלֹהִים". חז"ל ראו גם בפסוקים אלה אזכור של מעמד הר סיני (ראו הערה 3 לעיל). לגבי הפסוק השני, ראו המדרש על משה שעלה לקבל את התורה והתנגדו לו המלאכים, שבת פח-פט.

¹² שכתוב בפסוק שם אדנות ולא הווייה או אלוהות. ראו הערה קודמת.

¹³ ומי הוא שנתן לקב"ה את שם האדנות? אדם הראשון. ראו בראשית רבה יז ד, בדברינו [עזר כנגדו](#) בפרשת בראשית וכן [מקרא שמות במקרא](#) בפרשת ויצא.

¹⁴ ראו ציטוטועיבוד מדרש זה בשמות רבה כט ב, שם מתמזג מוטיב שילוב שם ה' עם שמות המלאכים ובני ישראל עם החשש מ"אלוהות הרבה": "אנכי ה' אלהיך ... פנים בפנים דבר ה' עמכם. אמר ר' אבדימי דמן חיפה: כ"ב אלף ירדו עם הקב"ה לסיני שנאמר: רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ... אין כתיב ביר"ד אלא באלף דל"ת - אדונו של כל העולם בהם ... ה' בס ... שמו של אלהים היה מעורב עם כל אחד ואחד מיכאל וגבריאל. אמר הקב"ה לישראל: לא בשביל שראיתם פנים הרבה תהיו סבורין שמא אלוהות הרבה בשמים. דעו שאני הוא ה' אלהיך. ומדרש קודם שם: "המינין שאלו את ר' שמלאי: א"ל: אלוהות הרבה יש בעולם ... אמר להם: שמא כתוב מדברים אלא מדבר. אמרו לו תלמידיו: רבי לאלו דחית בקנה רצוץ, לנו מה אתה משיב? חזר ר' לוי ופירשה, אמר להם: השמע עם קול אלהים ... קול ה' בכח, בכח של כל אחד ואחד, הבחורים לפי כחן והזקנים לפי כחן והקטנים לפי כחן. אמר הקב"ה לישראל: לא בשביל ששמעתם קולות הרבה תהיו סבורין שמא אלוהות הרבה יש בשמים, אלא תהיו יודעים שאני הוא ה' אלהיך, שנאמר: אנכי ה' אלהיך". מבריאת העולם (ראו בראשית רבה ח ט) ועד מתן תורה, מתמודדים חז"ל עם טענות המינים על ריבוי אלוהות במקרא, אך בה בעת לא מהססים להוסיף דרשות משלהם שעל כל שם מישראל ומהמלאכים יש את שם הקב"ה ושכל אחד לפי כוחו ושמע קול אחד וכו'. חכמים גם מתמודדים עם התלמידים ששואלים גם הם שאלות, לא רק המינים. ראו דברינו [לא לה דחית בקנה, לנו מה אתה משיב](#) בפרשת חוקת. אכן, יש ריבוי בתוך אחדות! ואנו נוסף דרשה המתחברת חזרה למדרשים לעיל המבחינים בין ה' אלהיך בלשון יחיד ובין ה' אלהיכם בלשון רבים: "אמר ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי: לפיכך חזר וכתבה בלשון רבים: אני ה' אלהיכם (ויקרא יט ד), וכן בכל המצות אומר אני ה' אלהיכם ולא אמר עוד אני ה' אלהיך". (ראו ההתפתחות דומה בין הפרשה הראשונה לשנייה בקריאת שמע). כשכל אחד מישראל בטוח שהקב"ה נמצא אצלו, בשמו, ולכן רק הוא יודע מה נכון ומה לא, מתי זה "קידוש השם" ומתי זה "חילול השם", רק הוא היה בסיני ושמע בלשון יחיד: "אנכי ה' אלהיך", חוזר הקב"ה ואומר: "אני ה' אלהיכם" - רק של כולכם ביחד. רק אם תתאחדו.

¹⁵ המקור הוא בפסיקתא דרב כהנא פרשה יב בחודש השלישי והעדפנו את לשון מדרש תנחומא העשירה יותר.

¹⁶ ראו במילון אבן שושן שמקור המילה "אנכי" הוא אכדית. ומנדלבוים בפירושו לפסיקתא דרב כהנא מביא את המילה Anok במצירת עתיקה ובקופטית (שם המלך תותאנך?) וכנראה ש"אנכי" מתאים להרבה שפות (גרמנית). ראו גם במילון ויקיפדיה המילה הקופטית [anok](#) שמקורה במילה המצרית [jnk](#) שמבוטאת "אנאק" ופירושה במצרית עתיקה "אני". ותודה לעופר גיסין על מקור אחרון זה.

¹⁷ ובמדרש אסתר רבה ד יב: " ... אבל הקב"ה דבר עם ישראל בלשון שלמדו, הדא הוא דכתיב: אנכי ה' אלהיך - לשון יחנך". אנכי חונך. ראו המדרש המלא שם. כבר זכינו לדון במדרש תנחומא ה"ל בדברינו [מתן תורה לאדם](#) בחג השבועות. ושם הפלגנו לנושא של מתן התורה בריבוי לשונות, לא רק בלשון הקודש, ולא רק במצרית כמו כאן, אלא בלשונות רבים אחרים: רומית, ערבית, ארמית (ספרי דברים פיסקא שמג) ויש אומרים: כל שבעים הלשונות. (כך גם בכתביבת התורה על האבנים בכניסה לארץ, דברינו [האבן תשמור על האבן](#) בפרשת כי תבוא. וכתביבת בספר תורה, [אלה הדברים בכל לשון](#) בפרשת דברים) אך כאן אנו רוצים ללכת בדרך של לשון מצרית דווקא, לפתיחה של עשרת הדברות בשפת השבאים (השויבים), בשפת הממלכה החטאה ששעבדה את בני ישראל והעבירה אותם בפרך. אבל זו השפה שהם הבינו! ראו גם המדרשים על דחיית מתן תורה בשל חוליים של בני ישראל, שיר השירים רבה (וילנא) פרשה ב סימן ב: "תני רשב"י: בשעה שיצאו ישראל ממצרים למה היו דומין? לבן מלך שעמד מחוליו. אמר לו פדגווגו: ילך בנך לאיסכול. אמר לו המלך: עדיין לא בא בני בזיוו שנשתנה מחליו, אלא יתעדן ויתענג בני כשלשה חדשים במאכל ובמשתה ואח"כ ילך לאיסכול. כך בשעה שיצאו ישראל ממצרים, היו בהן בעלי מומין משעבוד טיט ולבנים. אמרו לו מלאכי השרת: הרי השעה, תן להם את התורה. אמר להם הקב"ה: עדיין לא בא זיותן של בני משעבוד טיט ולבנים. אלא יתעדנו בני עד ג' חדשים בבאר ומן ושלול

פסיקתא רבתי (איש שלום) פייסקא כא י' הדברות קמייטא – אנכי אנכי לעתיד לבוא

תני רבי שמעון בן יוחי: אין אנכי אלא לשון נחומים. היך כדאת אמרת: "אנכי ה' אלהיך", "אנכי אנכי הוא מנחמכם" (ישעיה נא יב) ... רבי אבי בשם רבי יוחנן: למלך שנשא מטרונת וכתב לה כתובה מרובה, כך וכך תסבריות אני נותן לך כך וכך ספינות בים אני נותן לך כך וכך עיירות ביבשה אני נותן לך. הניקה והלך לו למדינת הים. והיו חברותיה מונות לה ואומרות לה: סיבי ליך בעל, עד דאת עלייה עד דחיליך עליך.¹⁸ והיתה נכנסת לתוך חופתה ופותחת כתובה וקורא בה, ומוציאה אותה כתובה מרובה ומתנחמת. לימים בא המלך ממדינת הים, אמר לה: בתי, היאך המתנת לי כל השנים הללו. אמרה לפניו: אדוני המלך, אילולי כתובתי מרובה שכתבת לי כבר היו חברותי מאבדות אותי ממך. כך האומות העולם מונין לישראל ואומרים להם: עד מתי אתם מתיים על אלהיכם ונהרגים עליו ונותנים נפשיכם עליו? כמה פורעניות הוא מביא עליכם, כמה בוזים מכם, כמה מלכיות הוא מביא עליכם! שובו לכם אצלנו ואנו עושים אתכם דוכסים ואיפרכים ואסטרטלים. וישאל נכנסים לתוך בתי כנסיות ולתוך בתי מדרשות ופותחים ספר תורה וקורין בו: "ופניתי אליכם והפריתי אתכם והרביתי אתכם וגו' " (ויקרא כו ט), "ונתתי משכני בתוככם ולא תגעל נפשי אתכם" (שם שם יא) ומתנחמים.¹⁹ למחר כשיבא הקץ, הקב"ה אומר לישראל: בני, תמיה אני האיך המתנתם לי כל השנים הללו? וישאל אומרים לפניו: אילולי תורתך שכתבת לנו, כבר היו אומות העולם מאבדים אותנו ממך. הדא היא דכתיב: "זאת אשיב אל לבי על כן אוחיל לוי" (איכה ג כא). וכן דוד אמר: "לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי" (תהלים קיט צב). רבי אבין בשם ריש לקיש: למלך שכעס על מטרונת וטרדה מתוך פלטין שלו. לימים בקש להחזירה, אמרה: יכפול לי כתובתי ואני חוזרת אצלו. כך אמר הקב"ה: בני, בסיני אמרתי לכם אנכי פעם אחת, אבל בירושלים עתיד אני לומר לכם שני פעמים: "אנכי אנכי הוא מנחמכם". רבי מנחמן בשם רבי אבון אומר: הנהימה שניהמתם לפני בהר סיני ואמרתם: "כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע" (שמות כד ז) - אנכי אנכי הוא מנחמכם.²⁰

דברים רבה ב לא פרשת ואתחנן – הקשר עם קריאת שמע

ומהיכן זכו ישראל לקרות שמע? אמר רבי פנחס בר חמא: ממתן תורה זכו ישראל לקרות שמע. כיצד? את מוצא לא פתח הקב"ה בסיני תחילה, אלא בדבר זה. אמר להם: שמע ישראל אנכי ה' אלהיך, נענו כולן ואמרו: ה' אלהינו ה' אחד.²¹

ואח"כ אתן להם התורה. ואימתי? בחדש השלישי". בשלושה חודשים אפשר אולי להתאושש פיסית ולהתרפא מקצת מכאובי הגוף והנפש. אבל ללמוד שפה ותרבות חדשה כנראה לא. שמא נחכה עוד קצת זמן עד שישתפר מצבו של הילד גם באספקט זה? התשובה: לא, בשביל זה בדיק יש את בית הספר – את האיסכול. אי אפשר עוד לדחות. אז מה נעשה? נתחיל לדבר איתו בשפתו – מצרית, ובהדרגה ילמד את השפה והאל"ף ב"ת העברי. אולי זו עוד סיבה לכך שזכתה האות אל"ף לפתוח את עשרת הדברות. ואם ננסה לפשר עם המדרשים שאומרים שאחד מד' הדברים שבזכותם נגאלו ישראל ממצרים הוא שלא שינו את לשונם (שמות רבה (שנאן) פרשת שמות א כח) – הגם שאין מקשים ממדרש על מדרש – נוכל אולי לומר שהפתיחה של עשרת הדברות בלשון מצרית הייתה מעין מחווה לשפה התרבותית השלטת. ההמשך הוא כמובן בעברית, אבל המילה הפותחת היא בשפה הדומיננטית שסוף סוף גם אומצה לשפה העברית (ומצויה גם בשפות אחרות).

¹⁸ שאי (קחי) לך בעל כל עוד שאת צעירה וכוחך אתך. ו"מונות" הוא מרגיזות או מקניטות כמו להונות. ראו ישעיהו מט כו: "וְהֶאֱכַלְתִּי אֶת מוֹנֵךְ אֶת בְּשָׂרְךָ וכו'".

¹⁹ לא רק יכולת להתנחם מהכתובים ולהיאחז בספר כמשענת נגד כל הדיכוי והסבל שבחיים בעולם עוין, אלא גם לשאוב עידוד מפסוקי הברכה שבפרשת בחוקותי, סוף ספר ויקרא, ולא לשעות אל דברי התוכחה הסמוכים שהרי גם אלה כתובים בתורה והם שגרמו לגלות ולסבל.

²⁰ כאן המטרונה הננטשת לא מסתפקת בכתובתה המקורית, אלא דורשת מהמלך הכפלת ערך הכתובה כתנאי לחידוש הברית. "אנכי אנכי" הכפול של ישעיהו, כנגד "אנכי" של מעמד הר סיני. ההיקף איננו רק בהכפלה, אלא בלימוד מישעיהו שגם לשון אנכי במעמד הר סיני הייתה של נחומים, רכה ומפייסת, כמו הנחמה לעתיד לבוא. ראו דברינו [אנכי אנכי הוא מנחמכם - הנחמה הרביעית](#) בפרשת שופטים. כך גם במכילתא דרבי ישמעאל יתרו מסכתא דבחדש פרשה ה: "אנכי ה' אלהיך. למה נאמר? לפי שנגלה על הים כגבור עושה מלחמות, שנאמר: ה' איש מלחמה. נגלה על הר סיני כזקן מלא רחמים, שנאמר: ויראו את אלהי ישראל שם (שמות כד ז), וכשנגאלו מה הוא אומר? וכעצם השמים לטוהר". ראו דברינו [לבנת הספיר](#) בפרשת משפטים.

²¹ ראו איך המדרש מערב את קריאת שמע עם הדיבר הראשון אנכי ה' אלהיך ויוצר טקסט חדש ואף דו-שיח בין הקב"ה לבני ישראל, באותו דיבר שעפ"י מדרשים אחרים פרחו נשמתם, כאן: "אמר להם: שמע ישראל אנכי ה' אלהיך, נענו כולן ואמרו: ה' אלהינו ה' אחד". המשותף לקריאת שמע ולדיבר הראשון הוא מוטיב קבלת עול מלכות שמים והשילוב של שניהם ואולי בשל כך גם יכלו לוותר על הזכרת עשרת הדברות בסיפור התפילה. ראו דברינו [עשרת הדברות בסיפור התפילה](#) בפרשה זו. ראו מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דבחדש פרשה ו: "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. למה נאמר, לפי שנאמר אנכי ה' אלהיך. משל למלך בשר ודם שנכנס למדינה, אמרו לו עבדיו, גזור עליהם גזרות. אמר להם לאו, כשיקבלו את מלכותי, אגזור עליהם גזרות, שאם מלכותי לא יקבלו, גזרותי לא יקבלו. כך אמר המקום לישראל, אנכי ה' אלהיך - לא יהיה אלהים אחרים. אמר להם, אני הוא, שקבלתם מלכותי עליכם במצרים, אמרו לו, כן. וכשם שקבלתם מלכותי עליכם, קבלו גזרותי: לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. רבי שמעון בן יוחאי אומר: הוא שנאמר להלן: אני ה' אלהיכם (ויקרא יח ב), אני הוא שקבלתם מלכותי עליכם בסיני; אמרו לו, הן והן; קבלתם מלכותי, קבלו גזרותי". וכן הוא גם בקריאת שמע: "א"ר יהושע בן קרח: למה קדמה שמע לוהיה אם שמוע? אלא כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחילה ואחר כך יקבל עליו עול מצות" (מסכת ברכות פרק ב משנה ב). עכ"פ, זכות הראשונים לשמע ישראל, בדי-

שבת שלום
מחלקי המים

מים אחרונים: נושא מרכזי שלא הספקנו לדון בו הוא מצוות האמונה הנגזרת מ"אנכי ה' אלהיך" ונמנית עפ"י הרמב"ם כאחת מתרי"ג המצוות (עפ"י הגמרא בסוף מכות²²). ושלא כשיטת מוני מצוות אחרים, כגון בעל הלכות גדולות, שלא החשיבוה במניין המצוות מהטעם של קבלת עול מלכות שמים תחילה ואח"כ "קבלו גזרותי", כפי שראינו זה עתה. ורמב"ן, בהשגותיו לספר המצוות מצוות לא תעשה ה, דווקא תומך ברמב"ם. ובע"ה נקדיש דף מיוחד לנושא זה.

שיח דומה, שמונה, עפ"י מדרש בראשית רבה, ליעקב אבינו בברכתו לבניו כשביקש לדעת ערב מותו של כל בניו שלם עם ה' אלוהיו. ראו דברינו [על קריאת שמע וגילוי הקץ בברכת יעקב לבניו](#) בפרשת ויחי. ואצל חז"ל אין תחרות על ראשוניות בין ספר בראשית ושאר הספרים (שמות, ויקרא במדבר, ספר דברים הוא מקרה מיוחד). מעשה אבות סימן לבנים בבראשית, ציווי התורה בספרים שמות ואילך.

²² דף כד ע"א בחשבון הגימטריה של תורה = תרי"א כי "אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום". ראו גם גמרא הוריות ח ע"א.